

JOHAN OP DE BEECK

HET VERLIES
VAN
BELGIË

De strijd tussen
de Nederlandse koning en
de Belgische revolutionairen in

1830

—HORIZON—

© Johan Op de Beeck, 2015

Foto omslag: © Episode des Journées de septembre 1830 (sur la place de l'Hôtel de Ville de Bruxelles), Gustave Wappers, 1835

Fotograaf auteursfoto: © Koen Bauters

Omslagontwerp: Aldus

Vormgeving binnenwerk: Aldus

ISBN 978 94 921 5907 6

ISBN 978 94 921 5908 3 (e-book)

D/2015/13.656/6

NUR 688

www.horizon.be

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Horizon is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Vertegenwoordiging in Vlaanderen

L&M Books

Elfenbankdreef 2

2900 Schoten

Vertegenwoordiging in Nederland

Overamstel Uitgevers

Paul van Vlissingenstraat 18

1096 BK Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Bij het achterhalen van de auteursrechten van de illustraties is met grote zorgvuldigheid te werk gegaan. Als er niettemin onvolkomenheden zouden worden geconstateerd, dan zal de uitgeverij daarvan graag op de hoogte worden gesteld.

Inhoud

INLEIDING 5

1	EEN JONGE REBEL	12
2	EEN KONING, TWEE LANDEN	20
3	DE VALSE START	38
4	HOLLANDSE REKENKUNDE	50
5	EEN ONOGLIJKE UITING VAN GEKRENKTHEID	66
6	PENNEN GEDOOPT IN ZWAVELZUUR	74
7	TAAL EN GODSDIENST	88
8	HET PROCES	103
9	DE OMMEZWAAI	112
10	OP NAAR HET ANNUS HORRIBILIS	127
11	DE LIQUIDATIE VAN DE POTTER	139
12	DE ARIA	150
13	GEWAPENDE OPSTAND	175
14	DE SPINDOCTORS VAN DE REVOLUTIE	192
15	MACHTSGREEP	213
16	DE AANVAL OP BRUSSEL	242
17	DE POTTER AAN DE MACHT	269
18	DRAMA TE ANTWERPEN	314
19	MONARCHIE OF REPUBLIEK	331
20	1831	348
21	OORLOG OP KLOMPEN	397
22	DE BELGISCHE KNIEVAL	414

EPILOOG 433

DANKWOORD 447

NAMENREGISTER 448

BIBLIOGRAFIE 451

EINDNOTEN 456

INLEIDING

Een wonder van politieke scheikunde. Dat was de Belgische afscheiding van 1830. Niemand had het zien aankomen, weinigen hadden het echt gewild. En toch gebeurde het. In de reageerbuis van de Belgische revolutie van 1830 zaten dan ook vele botsende moleculen. De wil van koning Willem I om alle macht rond het koningshuis te concentreren, zijn economische beleid, de onderlinge weerzin tussen katholieken in het zuiden en protestanten in het noorden, het negeren van de Franse taal in militaire en bestuurszaken, een als antiklerikaal ervaren onderwijsbeleid – dat alles zorgde voor een cocktail van ongenoegen waarin tegenstanders van zeer uiteenlopende strekkingen elkaar vonden. Tijdelijk vonden ze elkaar in één gemeenschappelijk doel: de Hollandse koning verjagen en een eigen land vormen. Dat ene verbindende element was op dat moment sterker dan hun zeer uiteenlopende visies op de manier waarop die nieuwe Belgische samenleving georganiseerd diende te worden. Er waren dan ook vele vaders en vele oorzaken die tot de Belgische revolutie geleid hebben. Sommigen waren vooruitstrevend, anderen reactionair. Vrijheid was voor sommigen politieke vrijheid en voor anderen vrijheid van onderwijs. Sommigen streefden een sociale omwenteling na, anderen het tegendeel. Sommigen wilden een lekenstaat, anderen streefden naar het herstel van de macht van de katholieke geestelijkheid. Maar over één zaak was men het eens: hun ideaal kon alleen bereikt worden als er een breuk kwam met het koninkrijk van Willem I.

De creatie van een nieuw koninkrijk was toen helemaal niet zo evident als we vandaag geloven. Andere maatschappelijke keuzes waren mogelijk. Elders hadden die hun relevantie al kunnen bewijzen, zoals in de piepjonge Verenigde Staten van Amerika, waar de republiek al stevig in haar schoenen stond. Op het Europese continent zelf was

het tenslotte ook nog maar dertig jaar geleden dat Napoleon de ‘keizer van de republiek’ was geworden. Het waren de moderne staatsvormen, de vruchten van de eerste grote revoluties en met name de Franse Revolutie van 1789. Daaruit was een ingrijpende maatschappelijke vernieuwing ontstaan. Vrijheid en vooral gelijkheid waren de fonkelnieuwe basisprincipes waarop de samenleving gebaseerd moest zijn. Maar Napoleon viel. Prompt probeerden de oude monarchieën die modernisering weer terug te schroeven. De restauratie trad in, een poging tot herstel van de oude orde en zijn middeleeuwse waarden. Maar de klok kon niet meer worden teruggedraaid. Er volgde al gauw een tweede revolutiegolf. Voor onze regio werd die heel beslissend. Net voor de Belgische opstand uitbrak in 1830 had Parijs net nog een nieuwe opstand doorgemaakt. Daarin was het gerestaureerde koningshuis voor de zoveelste keer aan het wankelen gebracht. Ook Griekenland had een bloedige revolutie achter de rug, in Polen gebeurde hetzelfde en zelfs in een aantal Duitse landen werd politieke vrijheid en maatschappelijke vernieuwing geëist. De oude orde kraakte en antwoordde met militair geweld en onderdrukking, niet met eigentijdse en moderne politieke verandering. Binnen die context zou het Belgische verhaal gestalte krijgen.

Dit boek brengt deze woelige en belangrijke jaren opnieuw voor het voetlicht. Een van de centrale figuren van ons relaas is de Brugge-ling Louis De Potter, een tegendraadse journalist die uitgroeide tot bezieler van de Belgische opstand. De slag om de aandacht van huidige generaties heeft hij weliswaar verloren, en nog meer dan de andere gangmakers van de Belgische onafhankelijkheid is hij in de vergeetput van de geschiedenis beland, maar zijn verhaal, dat voor de hedendaagse lezer dan ook meestal nieuw is, verfrist de kijk op de Belgische opstand en het ontstaan van het land. Toch was België zoals het na 1830 geworden is, niet De Potters ideaal. Zijn einddoel was een republikeins België waarin vele sporen terug te vinden zouden zijn van de Franse republikeinse principes. Deze bijzondere figuur bood mij ook de gelegenheid om de bijzondere rol van de media en



Louis De Potter (1786 - 1859), bezieler van de Belgische opstand.
(Lithografie door Vincent, België, 1829, Rijksmuseum, Amsterdam)

de journalisten voor het voetlicht te brengen. We nemen het vandaag voor al te vanzelfsprekend aan, maar (echt) onafhankelijke en (echt) kritische media zijn onontbeerlijk voor een vrije samenleving. 1830 is voor een groot deel door journalisten gemaakt. Met hun instelling, hun visie op hun beroep en hun burgerzin zijn zij een lichtend voorbeeld voor velen van hun nakomelingen tot op heden.

Louis De Potter was een man met een eigen signatuur. Voor zijn toekomstdroom heeft hij meer veil gehad dan de meesten onder ons zouden aandurven. Een vergeten idealist pur sang, die zijn loopbaan op het spel zette, vervolgens zijn persoonlijke vrijheid opofferde en op het hoogtepunt van zijn populariteit in volle revolutietijd een beslissing heeft genomen die ik hem weinig toenmalige, maar ook hedendaagse politici heb zien nadoen. Zonder veel argumentatie is hij door sommige moderne commentatoren als zielige loser gedoodverfd. De waarheid is genuanceerder. Weinig heeft het gescheeld of Louis De Potter had van het onafhankelijke België een republiek gemaakt en was er misschien zelfs president geworden. Rondom De Potter echter treffen we nog veel meer kolossale figuren aan die de tand des tijds uit ons geheugen heeft geknaagd. Alleen hun vermeldingen op de straatnaamborden van onze steden roepen nog een vage herinnering op, of zelfs niet eens dat. Charles de Brouckère, Charles Rogier, Sylvain Van de Weyer, Nicolaas Rouppe of Alexandre Gendebien. Het waren mannen van graniet. Eminente historici even buiten beschouwing gelaten zijn wij deze 'founding fathers' vergeten, en samen met hen ook de basiswaarden die zij koesterden toen ze België gesticht hebben en het een grondwet geschonken hebben die meer dan een eeuw later nog als bijzonder vooruitstrevend zou gelden. Reden voor dat vergeten is allicht dat de Belgische revolutie nooit een chef heeft gehad. Er was geen uitgesproken leider, of in elk geval niet een die zich manifesteerde zoals een Danton of een Garibaldi dat in Frankrijk of Italië deden.

Een glashelder, gemeenschappelijk politiek project hebben de revolutionairen in de aanloop naar 1830 dus nauwelijks gehad. Van een

brede volkssteun was evenmin sprake. Ze hebben echter wel de fundamenteën van het hedendaagse België gelegd. Het verhaal van deze mensen en hun tegenstanders zoals koning Willem laat ons toe om opnieuw te beseffen hoe weinig vanzelfsprekend onze huidige samenleving is. Glashelder en toereikend was evenmin het beleid van de koning. Willem I, goedbedoelend maar verward, een tragische vorst, voortdurend in strijd met zichzelf en zijn zoon de kroonprins. Deze laatste was vooruitstrevender en empathischer dan zijn vader, maar evenmin bereid tot grote omwentelingen en democratisering. Ze hebben beiden de revolutionairen op hun weg gevonden en de tol betaald voor het miskennen van de nieuwe samenleving die in 1789 in Parijs was geboren. We zullen zien hoe men moedige daden afwisselde met kleinzieligheid, hoe beslissingen soms verstandig en vooruitziend waren, maar soms ook kortzichtig en rampzalig fout. De rebellen hebben moeten handelen en beslissen terwijl de kogels door onze straten floten, de belangrijkste Vlaamse stad en haar inwoners vanuit haar eigen citadel werden gebombardeerd, en vreemde legers voor de zoveelste maal in de geschiedenis van dit land hun strijdtoneel maakten. Een van die cruciale beslissingen betrof natuurlijk de keuze tussen een monarchie of een republiek. Dit is een belangrijke focus van het boek geworden.

De politieke ethiek die mannen als De Potter erop na hielden, doet ook nu nog een belletje rinkelen. ‘Temidden de partijen die vandaag de samenleving zo verdelen,’ zo schreef De Potter, ‘word ik steeds getroffen door die weinig talrijke klasse van eerbare mensen die je in alle mogelijke gezindheden aantreft, voor wie de triomf van hun idee een middel is om hun medemensen te dienen, niet het middel om hun eigen doel te bereiken, een doel dat verbonden is aan het eigenbelang.’ Een uitspraak met actualiteitswaarde. En zo volgen er nog veel meer in dit boek. In volle revolutietijd, midden in het cruciale debat of het nieuwe land een republiek dan wel een monarchie moest worden, schreef De Potter dat hij meer respect had voor een orangist met schone handen dan voor sommige zogenaamde republikeinen

die in wezen slechts met platte intriges bezig waren. ‘Brocanteurs in revolutionaire prietpraat’, zo noemde hij ze. Het hele verhaal wemelt dan ook van wat we tegenwoordig ‘politieke spelletjes’ noemen, maar in feite meedogenloze complotten en brutale afrekeningen waren, verpakt en vermomd door sluwe *spin doctoring*. Een historische les in politieke vechtkunst.

Het verhaal van de koning, De Potter en zijn vrienden en tegenstanders toont nog iets anders aan. Er is geen Belgische opstand geweest. In elk geval niet zoals het collectief geheugen het zich herinnert. Al te vaak wordt deze opstand toegeschreven aan ‘het Belgische volk’. Holler kan een uitdrukking nauwelijks zijn. Er bestond geen ‘Belgisch volk’. 1830 was het werk van mensen en van klassen met zeer uiteenlopende belangen en wereldvisies, waarvan een aantal het gehaald hebben en andere een snelle begrafenis is bezorgd. Een republikeins België behoorde tot die laatste categorie. Het blijft ook nu nog verhelderend om te leren waarom die republiek er nooit is gekomen. De krachten die zich in die strijd hebben gemeten, zijn immers nog steeds relevant. Toch bied ik de lezer geen boek aan dat uitsluitend oog heeft voor de politieke en sociaaleconomische krachten van 1830. Want onbaatzuchtig was deze revolutie geenszins. Natuurlijk stonden hier ook carrières en individuele materiële belangen op het spel. Omdat koning Willem van de Nederlandse taal een pijler had gemaakt van zijn natievorming, voelden de Franstalige of verfranste intelligentsia en burgerij zich achtergesteld en afgesloten van carrièremogelijkheden aan de top van het staatsapparaat. Een hernieuwde kennismaking met de mensen achter de revolutie, hun grote daden en kleine kantjes, hun moed en misleiding, hun vergissingen en falen waren wat mij betreft minstens even boeiend. Dat menselijke verhaal vormt dan ook de rode draad in dit boek. Aan de lezer om conclusies te trekken over de personages van 1830 en hun relevantie voor het heden. In elk geval is hun verhaal zo verrassend en beklijvend dat ik het boeiend en noodzakelijk achtte om het opnieuw aan een hedendaags lezerspubliek voor te leggen. In het verhaal van de

De Potters en de Gendebiens van 1830 horen we de hartslag kloppen van het ware politieke idealisme. Soms moedig en groots, soms opportunistisch en laaghartig. Maar altijd gedreven en gepassioneerd.

EEN JONGE REBEL

Niets minder dan de hemel. Dat was wat Louis De Potter zou bestormen. Zijn turbulente leven startte niet vanuit het niets. Hij was een telg van een oud geslacht van lagere adel, waarvan de eerste sporen in de middeleeuwen terug te vinden zijn. Zijn volledige naam was dan ook Louis De Potter van (de) Droogewalle, al heeft hij zich van dat al te adellijk klinkend tweede naamdeel ontdaan, zodra hij doorhad dat een republikein met zo'n naam niet geloofwaardig door het leven gaat. De familie had een kasteel in Torhout; in Loppem bij Brugge stond nog een andere optrekje, dat vandaag bekend is als het kasteel Potter-Caloen. Aan de Dijver in het centrum van Brugge had vader Pierre De Potter de Droogewalle een *hôtel de maître* (herenhuis) met een gevel met niet minder dan 95 ramen laten bouwen. Daar had de familie haar vaste verblijfplaats.

Louis De Potter zag het levenslicht op 26 april 1786 om zes uur 's avonds. Drie jaar dus voordat in Parijs de wereld voorgoed werd veranderd. Veel plezier heeft de aristocratische familie De Potter natuurlijk niet beleefd aan die woelige tijd. Tussen 1789 en 1794 wisselden de Zuidelijke Nederlanden vijf keer van bewind. Nog toen de regio in 1789 toebehoorde aan het Oostenrijkse keizerrijk, raakte de familie De Potter in de knel tijdens de lokale opstand tegen de hervormingen van de Oostenrijkse keizer Joseph II. Aangezien de familie de Oostenrijkse keizer gunstig gezind was, moest ze even haar heil in het Franse Lille zoeken. Het Oostenrijkse gezag herstelde zich in 1790. Nog geen vierentwintg maanden later ondernam het Oostenrijkse leger een veldtocht tegen de Franse republiek. Het werd verslagen en de Zuidelijke Nederlanden kwamen onder Frans gezag. Toen de krijgskansen van de chaotische Franse republiek keerden, kwamen de Oostenrijkers weer even terug. Dat duurde tot de Belgische regio in 1795 definitief werd ingelijfd door de Franse Republiek.

Opnieuw voelde de familie zich genoodzaakt om de wijk te nemen, dit keer naar Duitsland. Pas onder de nieuwe Franse regering van het republikeinse Directoire in 1796 lijkt de Loppemse familie wat rust en stabiliteit te zijn gegund.

Voor een adolescent als Louis De Potter was het beslist geen optimale omgeving om zich toe te leggen op studie en opleiding, ook al liet de familie hem thuisonderricht en privaat onderwijs in Brussel volgen. In het Brusselse pensionaat leerde hij Grieks en Latijn, maar ook Engels en Duits. De wereldliteratuur opende zich voor hem. En nog veel meer dan dat. Want zoals bij zovelen van zijn generatiegenoten het geval was, kreeg de toekomst kleur en perspectief dankzij de boeken van Montesquieu, Voltaire, Rousseau en de grote Diderot – de filosofen van de Verlichting. Uit die tijd dateert vermoedelijk ook Louis' vriendschap met de Leuenaar Pierre Van Gobbelschroy, een van de latere hoofdrolspelers tijdens de Belgische revolutie. Het lijkt ook vast te staan dat De Potter Vlaamstalig was en pas rond zijn puberteit behoorlijk Frans leerde spreken en schrijven. Het heeft niet belet dat hij de taal van de toenmalige elite zodanig superieur zou gaan beheersen dat ze zijn schild en zwaard werd. Aan de dienstplicht in het leger van Napoleon ontkwam hij, paradoxaal genoeg doordat hij op vaders kosten een reis ging maken in Frankrijk. Maandenlang ontdekte hij de Provence, de Elzas en de Languedoc, totdat de volgende lichterding soldaten was opgeroepen en hij rustig naar Brugge kon terugkeren.

Voorbeeldig was zijn levensloop in die prille fase allerminst. Enige tekenen van balorigheid wezen op een rebels karakter. Voor zijn tolerante ouders kon het allemaal wel door de beugel. Tot zoonlief in 1806 tot over zijn oren verliefd werd. Het gebeurde buiten enig huwelijksplan om, want het meisje in kwestie behoorde niet tot het slag van mensen waarmee de De Potters zich wensten te familiariseren. Van het een kwam het ander. Een buitenechtelijk kind werd geboren. Over de identiteit van de moeder heerste een zedig stilzwijgen. De baby werd discreet ondergebracht in het kasteel van Charles de Ghellinck d'Elseghem, een familielid. Een schandaal kon dus nipt

vermeden worden. Daar was men in die kringen wel op bedacht. Maar dit was natuurlijk niet het soort vrijetijdsbesteding dat van een jonge Brugse edelman werd verwacht. De jonge De Potter had zich dus tot een zorgenkind ontpopt, en niet alleen vanwege zijn onverantwoorde promiscuïteit. Het werd de familie met de dag duidelijker dat hun telg met vreemde politieke ideeën in het hoofd zat. Hij leek hevig geboeid door de Verlichting – wat in hun ogen acceptabel was, aangezien Joseph II ook in die richting zat – maar bovendien met de republiek – wat veel concreter en veel schokkender was voor zijn omgeving. Voor zulke probleempjes had men toen ideale oplossingen. Louis' gegoede ouders deden wat vermogende mensen in die tijd vaker deden: ze zonden hun zoon op reis naar verre oorden van goede smaak en hoge cultuur waar de jongeman in de gelegenheid was om de oude waarden te leren appreciëren. 'Om zijn gezondheid te verzorgen', zo heette het aanvankelijk in Brugge, en om 'zijn scholing af te ronden'. Voor dat laatste was het inderdaad wel hoog tijd, want zoonlief was toen al 25. De jonge De Potter was dus niet bepaald een pijler van de samenleving toen hij in 1811 naar Italië trok. Tien jaar lang zou hij er verblijven.

Tussen 1811 en 1821 stond zijn bed bijna voortdurend in Firenze en vooral Rome. Handig was dat. Zo ontsnapte hij tijdens de laatste jaren van het Franse keizerrijk aan de Franse invloed. Althans, dat was het opzet. Maar niets kon beletten dat Louis De Potter tot wasdom kwam tijdens de geruchtmakendste decennia van de moderne tijd, de periode van de Franse Revolutie en vooral de nasleep daarvan, het tijdperk van Napoleon. Niet dat hij een bewonderaar was van de keizer. Wel integendeel. Hij vond dat Napoleon de revolutie en de republiek had verraden. Napoleons politieke principes en vooral diens absolutistische keizerlijke dictatuur stoorden De Potter mateloos. Want zo ver was hij toen al. Een brok laaiend enthousiasme voor democratisering en republikeinse moderniteit. Toch heeft De Potter juist in Italië Napoleons invloed wel degelijk ondergaan. De keizer had in Italië de geesten wakker geschud, nadat hij er haast alle gebieden had ingepalmd. Hij had er naar Frans model de complete wet-

geving gemoderniseerd, en een efficiënt modern bestuur op poten gezet. De oude feodale verhoudingen werden er in een ontzettend snel tempo afgebouwd. Dat had ervoor gezorgd dat vooral de jonge generatie snakte naar vrijheid en uiteindelijk ook naar een eigen natie. Nationalisme dus, maar natuurlijk ook liberalisme, want ook dat was het gevolg van Napoleons baanbrekende modernisering. De scheiding tussen kerk en staat en de gelijkheidsprincipes van Napoleons wetgevend meesterwerk, de Code Civil, waren bekende materie voor de Italiaanse bovenlaag.

Rome was dus bepaald geen conservatief nest toen De Potter er vertoefde. De stad krioelde van jonge en rebelse gedachten. Ze vielen bij de jonge Bruggeling in vruchtbare grond. Onder de rook van het Vaticaan werd De Potter een overtuigende antiklerikaal. Helemaal onverwacht was dat niet. De familie De Potter was het zogenaamde jozefisme toegenegen geweest. Ze waren met andere woorden supporter geweest van de hervormingen die de vroegere Oostenrijkse keizer Joseph II in de Zuidelijke Nederlanden had willen invoeren. Daarbij hoorde een inperking van de macht van de katholieke kerk, de godsdienstvrijheid voor protestanten en joden, en de onttrekking van het onderwijs aan de kerkelijke instanties. Die ideologie had hij dus van thuis meegekregen. Maar de tijd was aangebroken om er wat mee te doen. Dankzij een aanbeveling van de Nederlandse ambassadeur kreeg hij toegang tot de Vaticaanse archieven, die dat meteen betreurden toen ze lazen hoe De Potter de verkregen informatie aanwendde om de gepeperdste kritieken op de kerk op schrift te stellen. Niet minder dan zes boekdelen vloeiden in anderhalf jaar tijd uit zijn pen. De *Considérations sur l'histoire des principaux conciles depuis les Apôtres jusqu'au grand schisme d'Occident*¹ waren een scherpe analyse van de kerkelijke geschiedenis, bekeken door de bril van de Verlichtingsfilosofen. Er is niets miraculeus aan een kerk, zo wierp hij op, want net als bij alle andere instellingen worden haar acties en doctrines bedacht en uitgevoerd door menselijke drijfveren, geen goddelijke.

Een autodidactische historicus dus, met een missie in het achterhoofd. Wat die missie was, wist hij nog niet precies te omschrijven.

Maar lang zou dat niet uitblijven. De Potters pennenvrucht plaatste hem meteen in de schijnwerpers. In het katholieke België van toen was De Potters boek niet bepaald populair, en zijn schrijver nog minder. Des te meer echter werd de uitgave verkocht in Parijs. Ook de vorst was hij in gunstige zin opgevallen. Tijdens een kort verblijf te Brussel werd hij daar in oktober 1816 warempel ontvangen door niemand minder dan de kersverse koning Willem I en diens kroonprins, eveneens Willem geheten. De Oranjes waren geestesverwanten van Joseph II en zelfs van Napoleon als het ging om het terugdringen van de wereldlijke macht van de kerk. Ze hadden zich laten inlichten over de *Considérations* en wilden kennismaken met wat blijkbaar een van de rijzende intellectuele sterren van hun koninkrijk was. Het was een hele eer, die hem tot onderdanige dankbaarheid had kunnen stemmen. Zo zat De Potter echter niet in elkaar. Heel typisch had hij de voorgeschreven etiquette aan zijn laars gelapt toen hij naar de plechtige ontvangst ten paleize trok. Hij droeg doordeweekse stadskledij in plaats van het gebruikelijke galatenu. Niets minder dan een politiek statement, al is niet duidelijk of de Nederlandse monarchen dat ook zo hebben geïnterpreteerd. Geen van de aanwezigen kon toen een flauw vermoeden gekoesterd hebben over de ramkoers waarop het lot hen een decennium later zou plaatsnemen. Maar op dat moment dus nog niet.

Een terugkeer naar Italië en meer bepaald naar Rome bleef niet lang uit. Drie jaar lang woonde hij op de Piazza Venezia nummer 68, waar hij vanaf de zesde verdieping een uitzicht had op de eeuwige stad. Vanaf 1821 woonde hij permanent in Firenze. Daar zat de jonge Louis met zijn neus niet alleen in de boeken. Hij raakte opnieuw verliefd. Middelpunt van zijn verlangens werd Matilde Malenchini-Meoni, een kittige schoonheid uit Livorno die zeven jaar ouder was en gescheiden was. Matilde was een vrijgevochten vrouw, die bovendien de schilderkunst beoefende en een hart voor politiek had. Liefdevol placht ze hem met 'Luigi' aan te spreken. Hij, evenzeer van harts-tocht vervuld, tokkelde 's avonds voor haar op de gitaar, een hobby die hij in Toscane had geleerd. Onnodig te zeggen dat de relatie van



Gedurende zijn verblijf in Italië had Louis De Potter een relatie met Matilde Malenchini (1779 - 1858), een kunstschilderes die hem in contact bracht met Italiaanse revolutionairen.

(Olieverf op doek, anoniem)

de ketterse De Potter met de onconventionele Italiaanse de nodige roddels en commentaren uitlokte in hun omgeving. Weer zweefde een schandaalsfeer rond zijn persoon. Het derde hen niet. Dat het menens was tussen beiden, moge blijken uit een fraai portret dat Matilde van de jonge Louis op het canvas penseelde. We zien er de reeds kalende De Potter, gekleed in een elegant zwart kostuum met goudgele gilet, wit hemd en een zwarte gebonden das. Een heer in bestudeerde pose. Met een ganzenveer in de hand zit hij aan de schrijftafel, in een kamer die van vloer tot nok met boeken lijkt te zijn gevuld.² Veel typerender kon het niet. Een man van het woord en de gedachte, veel minder van de actie en van de straat – persoonlijkheidskenmerken die later zijn optreden tijdens de Belgische opstand zouden bepalen. Maar opvallend is ook zijn intelligente, vastberaden blik die aan de linkerzijde van het tafereel iets nadrukkelijk in de gaten lijkt te krijgen. Dat ‘iets’ blijft onduidelijk, net zoals dat ook in de geest van De Potter zelf op dat moment het geval was. Het zou nog een kwestie van enkele jaren zijn voordat dat doel heel duidelijk op zijn radar zou verschijnen.

De relatie met Matilde was in velerlei opzichten interessant te noemen. Want de jonge kunstenares opende meer dan alleen haar dijen voor haar Belgische vriend. Ze introduceerde hem tevens in een netwerk van jonge Italiaanse intellectuelen die een gemeenschappelijke droom koesterden. Een modern, onafhankelijk, eengemaakt Italië, bevrijd van het Oostenrijkse of welk ander buitenlands juk ook. Het waren de zogenaamde carbonari, leden van geheime, revolutionaire groeperingen die al vanaf het begin van de negentiende eeuw de eenwording van de Italiaanse gebieden nastreefden en mede hebben gezorgd voor het uiteindelijke Risorgimento, de ‘herrijzenis’ van het antieke Romeinse Italië in 1870. Toen De Potter de carbonari leerde kennen, waren ze het eens over wat ze niet wilden, maar er bleken tevens nogal wat meningsverschillen te bestaan over wat ze dan wel wilden. Absolutistische regimes moesten vervangen worden door democratie, maar democratie voor iedereen of alleen voor degenen die voldoende belastingen betaalden? Of genoeg gestudeerd hadden

om te kunnen begrijpen wat hun stem zou veroorzaken? Moest er een grondwettelijke monarchie komen, of liever een republiek, een nationale staat of een confederatie? Het Italiaanse bloed kookte meer dan eens over toen die debatten plaatsvonden. De Potter was erbij. Dankzij de woelige gedachtewisselingen van de carbonari kon hij een voorschot nemen op veel van de grote politieke debatten die hij in 1830 zou moeten voeren. Hij zal zich de wilde carbonaridiscussies enkele jaren later ongetwijfeld herinnerd hebben toen hij tijdens de Belgische revolutie het middelpunt werd van zeer vergelijkbare polemieken. Toch was het op dat ogenblik vooral de kerk waarop zijn focus gericht was. Nieuwe werken verschenen waarin hij het ene kerkelijke schandaal na het andere uit de beslotenheid van de archieven wist te ontfutselen. Het leverde hem uiteindelijk een plaats op de zwarte lijst van de kerk op, de zogenaamde index.

In augustus 1823 liet De Potter voor het laatst zijn blik over de Toscaanse heuvels dwalen. Samen met Matilde stapte hij gehaast in de postkoets naar het noorden en weg was hij. Want in Loppem lag zijn vader op sterven. Toen hij terugkeerde in het zuidelijke deel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden trof hij een land aan waar zoals iemand het zei ‘slechts één mens van die unie hield, namelijk het staatshoofd’³

EEN KONING, TWEE LANDEN

Koning Willem I regeerde al sinds 16 maart 1815 over zijn onderdanen in het noorden en het zuiden. Hij was aan de macht bij de gratie van het Congres van Wenen en dan voornamelijk van de Britse regering. Meer nog dan Willems persoonlijke ambitie was het de Britse geopolitiek die aan de grondslag lag van het nieuwe koninkrijk. Het was midden in de napoleontische periode dat de Britse minister van Buitenlandse Zaken Castlereagh in 1813 het plan maakte voor een nieuw op te richten Koninkrijk der Nederlanden. Duidelijke contouren waren er nog lang niet en van een fusie met de Zuidelijke Nederlanden was er nog geen sprake. De bal was aan het rollen gegaan na Napoleons nederlaag in Rusland, tijdens de wintermaanden van 1812 en zijn nederlaag in de herfst van 1813 in Leipzig. Willem Frederik van Oranje-Nassau was toen een berooide prins, met land noch titel. Hij was de oudste zoon van de laatste stadhouder Willem V, die uit de republiek was verjaagd toen de Fransen het er voor het zeggen kregen. Na diens overlijden was Willem Frederik aan het hoofd van de dynastie gekomen. Daar had hij zich als een windvaan gedragen. Toen hij mede aan het hoofd stond van de Pruisische troepen die in 1806 door Napoleon in de pan werden gehakt te Auerstadt, werd hij gevangengenomen. De Pruisen konden niet lachen met de bereidwilligheid waarmee Willem Frederik op het slagveld had gecapituleerd. Een Pruisische krijgsraad veroordeelde hem bij verstek tot de kogel. Meteen bleek hij in Duitsland en nuttige pion op het grote schaakbord van Napoleon. Gewillig liet hij zich door de keizer plaatsen waar die het wilde, in het onooglijke Duitse vorstendom Fulda bij Nassau. Hij mocht er voor rekening van Napoleon eventjes filiaalhouder zijn. Met evenveel gemak had Napoleon hem daar weer weggejaagd toen was gebleken dat Oranje heimelijk heulde met de Russen. Ontheemd en haast platzak stak hij begin 1813 het Kanaal over en begaf

zich naar Engeland, waar intussen zijn zoon al furore had gemaakt vanwege zijn militaire verdiensten aan de zijde van Wellington tijdens diens veldtocht in Spanje en Portugal. Willem Frederik maakte de oversteek pas nadat tsaar Alexander hem in Londen had aanbevolen. Want daar was hij helemaal niet populair op dat moment. De Engelsen herinnerden zich maar al te zeer hoe hij had geweigerd deel te nemen met een Dutch Brigade aan een Engelse inval in Portugal. Zijn geflirt met Napoleon werd hem al evenmin in dank afgenomen.

Maar Willem Frederiks echte beschermheer was Castlereagh. De regering in Londen wist snel wat ze met de Hollandse vorst zonder land kon aanvangen. Londen keek al vooruit, naar een toekomstig Europa zonder Napoleon. In het hele conflict met de keizer waren België en de haven van Antwerpen steeds cruciale gegevens geweest. 'Wie daar de baas is, houdt een pistool tegen ons hoofd gedrukt', placht men zowel in Londen als in Parijs te zeggen. Wanneer Napoleon binnen afzienbare tijd verslagen zou worden, wenste Castlereagh dus aan de Franse grens een bufferstaat te zien oprijzen, een 'boulevard de l'Europe contre la France', sterk genoeg om de Fransen te weerstaan, zwak genoeg om de Britten zelf geen al te lastige concurrentie aan te doen. Willem Frederik had hem ingefluisterd om niet alleen Holland, maar ook het voormalige prinsbisdom Luik, het groothertogdom Luxemburg en de Belgische departementen van het omgekieperde Franse keizerrijk onder zijn bewind te verenigen. Het waren geen geringe ambities die de zoon van de voormalige stadhouder koesterde. Wat hij feitelijk voorstelde, was een staat die reikte van Texel tot Koblenz en van Groningen tot Ieper, groot genoeg om Pruisen als vijfde mogendheid van Europa voorbij te gaan en een belangrijker heerser te worden dan koning Friedrich Wilhelm III, die overigens zijn neef was.⁴ Castlereagh kon niets beloven en schrok zelfs van dit onbescheiden voorstel. Hij vond Willem zelfs geobsedeerd door macht en grondbezit. De Brit wist dat als Napoleon eenmaal gevallen was, er nog lang en veel onderhandeld zou moeten worden met de andere grootmachten. In dat ruimere plaatje was Willem niet meer dan een pion. Voorlopig dacht Castlereagh dat de Zuidelijke Neder-

landen het best aan Pruisen konden worden gegeven, of opnieuw aan Oostenrijk.

De zaak kwam in een stroomversnelling in november 1813. Toen vielen Russische, Zweedse en Pruisische troepen het noorden van Holland (toen deel van Napoleons keizerrijk) binnen. Terwijl er al Russische eenheden in Lier stonden, en Pruisische even later in Leuven, braken rellen uit in enkele Hollandse steden. Een echte bedreiging voor de Fransen waren ze geenszins. In Amsterdam bijvoorbeeld werden enkele Franse douanekantoortjes in brand gestoken, maar daar bleef het bij. De Fransen waren veel meer onder de indruk van Napoleons nederlaag in Rusland en besloten geen directe confrontatie aan te gaan met de geallieerde legers die Holland binnendrongen. Ze trokken zich terug. Onder aanvoering van de voormalige pensionaris van Rotterdam Gijsbert Karel van Hogendorp sprongen enkele orangistische aristocraten in het machtsvacuüm. Het momentum was geschikt om Willem van Oranje terug te roepen naar het vaderland. Dat liep niet van een leien dakje, aangezien niemand in Amsterdam wist waar die Willem precies uithing. Dan maar het Kanaal over, op zoek naar een koning. Opgelucht waren ze toen ze hem op 21 november eindelijk aantroffen. De prins kreeg een officiële uitnodiging overhandigd om als 'soeverein vorst' terug te keren naar Den Haag. Er werd gesproken met de Britten en negen dagen later was men klaar met praten. Op 30 november bracht een sloep van het oorlogsfregat *The Warrior* hem terug naar Holland. Dat de Engelsen meer dan alleen maar een controlerend oog op Willem Frederik wilden houden, bleek al uit het feit dat ze een chaperon hadden meegestuurd in de gedaante van Lord Clancarty. Die zou tot 1812 ambassadeur in Den Haag zijn en daar meermaals aantonen hoe relatief het begrip 'nationale soevereiniteit' kan zijn.

Kort voor zonsondergang zette Willem Frederik voet aan wal nabij Scheveningen, op hetzelfde strand vanwaar zijn vader – de stadhouder – negentien jaar tevoren in de omgekeerde richting was gevlucht. Heel doorluchtig verliep die aankomst niet. Het was een boerenkar die hem van de branding naar begaanbare grond bracht.

Daar stapte hij over in een koets naar Den Haag. Het was een armoedig land waar Willem voet aan wal zette. Amper twee miljoen inwoners, overmatig doorsneden door water, steden die ontvolkt en arm waren, een handel die plat op de buik lag. De erfenis van vele jaren Frans bewind. Bovendien werd nog steeds een hardnekkige strijd uitgevochten met de Fransen. Die hadden zich teruggetrokken op de vestingen van Naarden, Gorinchem, Den Helder, Bergen op Zoom en Antwerpen. Het onthaal dat Willem te beurt viel in Amsterdam, was slechts te omschrijven met het adjectief ‘lauw’. Als figuur was hij niet bekend, als koning niet echt gewild. De monarchie als staatsvorm was een fremdkörper in de Noordelijke Nederlanden. Eigenlijk was Napoleons broer Louis Bonaparte (1806-1810) de eerste Nederlandse monarch sinds eeuwen geweest. Daarvoor kende men een veeleer republikeinse staatsvorm. Maar staatshoofd werd hij, in een tijdspanne van amper drie dagen. Dat was de tijd die verliep tussen zijn aankomst te Scheveningen, topperleg met de aanvoerders van de geallieerde troepen die tegen de nog steeds aanwezige Franse troepen streden, het groeten van de bevolking te Den Haag en Amsterdam, en zijn acclamatie tot soeverein vorst. Dat laatste gebeurde op 29 maart 1814 in de Amsterdamse Nieuwe Kerk. Zeshonderd zogenaamde ‘aanzienlijken’, persoonlijk uitgekozen door de aanstaande soeverein, mochten erbij zijn. Niet meer dan 474 van hen gaven ook daadwerkelijk present. Zij werden geacht ‘het volk’ te vertegenwoordigen, dat zijn instemming kwam betuigen. Geflankeerd door zijn twee zonen, Frederik en erfprins Willem, en gekleed in een purperen mantel met hermelijn opende Willem Frederik de plechtigheid. Een dag later, op 30 maart volgde de ‘solemnle inhuldiging’. Het kader was opnieuw de Nieuwe Kerk en deze keer waren de ambassadeurs, de hoofden van de ministeries, de rechters en predikanten ook aanwezig. Voorafgegaan door hoge militairen, de vorstin en de prinsessen en na het obligate pauken- en trompetgeschal legde Willem de eed af. Na de burgerlijke en staatkundige plechtigheid volgde een godsdienstige ceremonie. Volgens ooggetuigen was ze even lang als slaapverwekkend en niet altijd helder in haar verloop. Pas na de ze-

gen van de predikant kon Willem I de Nieuwe Kerk verlaten, waarna hij werd begroet met saluutschoten en ‘ondubbelzinnig vreugdegejuich en dartelse blijdschap’, volgens mensen die erbij waren. Willem was nu ‘soeverein vorst’. Maar nog niet de koning van de beide Nederlanden samen.

Wel kwam er alvast een nieuwe grondwet, waarop de koning en vooral Van Hogendorp nadrukkelijk hun stempel hadden gedrukt. De prille maatschappelijke vraag naar democratisering en de liberale politieke ideeën van de Verlichting waren hun natuurlijk bekend. Maar sympathie hadden ze er nauwelijks voor. Van Hogendorps grondwetsontwerp was dan ook gebaseerd op zeer elitaire principes. Afkomst en merites waren de criteria die toegang tot de politieke machtsuitoefening boden. In de plaats van de republikeinse waarden vrijheid en gelijkheid stelde hij *virtus* en *dignitas*. Van Hogendorp meenden immers net als Montesquieu dat er alleen gelijkheid kan bestaan onder gelijken.⁵ De enige vooruitstrevende regel die de grondwet haalde, was de ministeriële verantwoordelijkheid. De koning mocht naar eigen goeddunken de ministers benoemen en ontslaan, met een speciale voorwaarde die Van Hogendorp daaraan had verbonden. De leden van de regering ‘staan te regt in hunne ambstverrigtingen voor den Hoogen Raad der Verenigde Nederlanden, op aanklagt van de Staten Generaal’. Feitelijk dus een strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Maar uiterekend deze regel werd geschrapt door de grondwetscommissie, die uiteindelijk moest oordelen. Verder werd in de grondwet nauwelijks gesproken over de wijze waarop in het nieuwe land aan politieke besluitvorming zou worden gedaan. Alles draaide rond de koning en zijn zeer ruime macht. De wetgevende macht berustte bij de Staten-Generaal, die werd gevormd door één Kamer, die initiatiefrecht had om wetgevende voorstellen te doen en het staatsbudget mocht bekrachtigen.

Er was nog geen sprake van een fusie met België – zoals de Zuidelijke Nederlanden toen reeds genoemd werden. Dat plan rijpte wel, al moesten de Britten het nog verkocht krijgen aan hun geallieerden.

Wenen beslist

Napoleon zelf verdween in de lente van 1814 uit beeld, al kon niemand vermoeden dat hij een jaar later een korte maar formidabele comeback zou maken. Eindelijk konden de andere grootmachten de Europese kaarten herschikken in de schoot van het Congres van Wenen. Dat verliep niet vlotjes, op zijn zachtst gezegd. De Oostenrijkse kanselier Clemens von Metternich leidde de debatten over de grenzen van Frankrijk en de herbestemming van de Nederlanden, Saksen, Polen, de Italiaanse vorstendommen en tientallen kleinere staten. Onder zijn auspiciën hielden de staatshoofden en hun toponderhandelaars zich vele maanden lang bezig om de koek van Europa onder elkaar te verdelen. Maar aan de onderhandelingstafel in de Congreszaal van de Weense Hofburg blonken Britten, Russen, Pruisen, Oostenrijkers en zelfs de verslagen Fransen uit in gekonkel en geruzie. Ondanks het getemperde licht van tientallen gouden kandelaars bleef de ware ambitie van de deelnemers in de Hofburg vaak in duisternis gehuld. Sommige aanwezige vorstenhuizen wilden in de eerste plaats het herstel van de orde zoals die voor de Franse Revolutie was. De uiterst behoudsgezinde Mettenich was hun kampioen. Hij toonde zich de beschermheer van de op wettelijke ongelijkheid gestoelde standenmaatschappij. Een tikkeltje liberaler was dan weer de Russische tsaar, al deed die iedereen schrikken met zijn voorkeur om diplomatie en religie voortdurend door elkaar te haspelen. Maar door de bank genomen waren de Grote Vier het erover eens dat de staatsinrichting en de gezagsuitoefening binnen alle Europese landen volgens de principes van het ancien régime moesten verlopen. Oude of nieuwe monarchieën, die naar eigen inzicht min of meer moderne principes mochten hanteren, zolang de oude politieke en sociale orde maar intact bleef. Revoluties zouden gezamenlijk worden bestreden en de kop ingedrukt, zo beloofden ze elkaar. Zeker als die zouden leiden tot republieken. Die filosofie zou enkele jaren later leiden tot de oprichting van de zogenaamde Heilige Alliantie, een christelijk bondgenootschap tussen Oostenrijk, Pruisen en Rusland,

waartoe Engeland overigens niet zou toetreden. Castlereagh noemde het een oefening in subliem mysticisme en ‘utter nonsense’.

Maar keren we terug naar Wenen en zijn fameuze Congres. Metternich en Alexander vlogen er elkaar regelmatig in de haren. De tsaar kon niet genoeg beklemtonen dat niemand anders dan het Russische leger erin geslaagd was om Napoleon klein te krijgen. Hij bleef het maar herhalen, of het nu was met een wijnglas in de hand op een informele receptie, of aan de onderhandelingstafel. Wat hij verkondigde was niet alleen juist, het klonk ook steeds meer als een bedreiging voor de Oostenrijkers en zelfs voor de Britten. Die begonnen stilaan te voelen dat na Frankrijk nu misschien Rusland hun economische machtspositie kon aantasten. Alexander stak het niet onder stoelen of banken dat hij expansie van de Russische invloedssfeer wenste in het westen, met name in Polen, de Balkan, de Krim en de Middellandse Zee. Pruisen stond al aan zijn kant, dus Metternich had alle redenen om ongerust te zijn over het machtsevenwicht in Centraal-Europa. Hij ging in de tegenaanval. De Oostenrijkers kenden de fraaie wandelgangen van de Hofburg natuurlijk als geen ander en ze troonden er in het geheim Britten en Fransen heen om stiekem een anti-Russische alliantie uit de brand te redden. In geheime vergaderingen verbonden het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Holland, Beieren en Hannover hun lot aan elkaar voor het geval dat Russen en Pruisen het te bont gingen maken. De tsaar en de koning van Pruisen wisten van niets. Tussen de diplomatieke gevechten door deden ook tientallen voormalige vorsten en prinsen van de Duitse en Italiaanse staatjes hun lobbywerk, in een poging om de controle over hun vroegere rijkjes terug te krijgen. Onder hen ook Leopold, de prins van Saksen-Coburg, die net als vele anderen probeerde om voor zijn vorstendommetje iets in de wacht te slepen.

Je moest echter in Wenen hoge steun genieten, wilde je wat voor elkaar krijgen. Die steun had Willem Frederik natuurlijk. Een betere beschermheer dan Castlereagh kon je niet krijgen. Maar het viel de Britse buitenlandminister niet mee om zijn agenda doorgedrukt te krijgen in al dat gekonkelfoes. De Britten hadden toen al heel wat

diplomatieke inspanningen gedaan om het pad naar het koninkrijk van Willem Frederik te effenen. Het eerste wat ze gezegd hadden, was dat Antwerpen bij Nederland moest worden gevoegd met zoveel gebied als nodig was om aan dit land een goed verdedigbare grens te geven. De haven van Antwerpen was van groot strategisch belang. Londen zag in Antwerpen nog steeds een gevaar als de havenstad in Franse handen kwam. In dat verband lanceerden de Pruisen nog even een drastische oplossing. Berlijn stelde voor om de haven volledig te vernietigen, een barbaarsheid die de anderen dan weer te ver ging. Castlereagh had in september 1814 samen met Wellington de havenbassins van Antwerpen bezocht. Over dat bezoek waren beide heren zeer enthousiast. Aan eerste minister Liverpool werd geschreven dat het zonde zou zijn de haven te vernietigen. Als de dokken ongeschikt werden gemaakt om oorlogsschepen te bouwen, kon Antwerpen een prachtige commerciële haven worden die de Britse handel nog goed van pas kon komen. Die Britse langetermijnvisie heeft Antwerpen uiteindelijk gered.

Over aanhechting van België in zijn geheel bestond nog geen eensgezindheid. Hoewel het aanvankelijk niet hun bedoeling was geweest, begonnen de Britten nu toch te denken dat een fusie van de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden een goede zaak kon zijn. Het Huis van Oranje zou de monarch leveren van dat nieuwe koninkrijk. In het diepste geheim is daar een jaar lang over onderhandeld. Alleen Van Hogendorp, ambassadeur Fagel in Londen, Falck en Willem zelf wisten ervan. Al gauw werd duidelijk dat niemand een onafhankelijk België wenste, want het land zou zich bij een nieuw conflict wellicht snel aansluiten bij Frankrijk, zo vermoedde men niet geheel onterecht. Nee, dan was het toch beter om Antwerpen – en de rest van de Zuidelijke Nederlanden – toe te vertrouwen aan het nieuwe koninkrijk. Met een vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden zou het een naar Europese verhoudingen middelgrote staat worden. Toch moest Castlereagh op Willem inpraten als het ging om de uitbreiding van de nieuwe staat tot Holland én België samen. Het lijkt erop dat Willem daar aanvankelijk wat bedenkingen

bij had. Het was namelijk te weinig volgens hem. Nog steeds drong hij aan op een groter rijk, een dat tot aan de Moezel strekte. Dat was natuurlijk niet naar de zin van de oostelijke burens, de Pruisen die zelf zo ver mogelijk oostwaarts wilden uitbreiden. Liefst tot aan de Maas en dus met inbegrip van het prinsbisdom Luik. Zelfs Brabant en Brussel hadden ze graag onder zich gehad. Twistappel werd dus de oostelijke grens. In geen geval wilden de Britten hun medewerking verlenen aan de uitbreiding van Pruisen, waarvan ze toen al dachten dat het geen maat zou kunnen stellen op zijn onophoudelijke expansiedrang in Europa. Uiteindelijk werd een evenwicht bereikt. Rusland stemde in met het plan nadat Londen en Willem I hadden toegezegd de schulden af te betalen die tsaar Alexander had gemaakt in zijn oorlogsinspanning om de Fransen uit de Nederlanden te verjagen. De Oostenrijkse topman Metternich had nog maar weinig zin in een nieuw avontuur in de Lage Landen en wenste zich vooral te concentreren op de Oostenrijkse belangen rond de Middellandse Zee. Pruisen ten slotte kon zoet gehouden worden toen Willem zijn eis liet varen om te regeren tot aan de Moezel.

Toch werd de goede verstandhouding tussen Londen en haar Hollandse protegé voortdurend bedreigd door de ongeduldige dadendrang van Willem. Die kon niet snel genoeg het bestuur in handen nemen en ergerde zich over de slepende onderhandelingen. Dat in de internationale onderhandelingen alles met elkaar samenhang, was een inzicht dat Castlereagh slechts met de grootste moeite in het verstand van Willem Frederik ingang kon doen vinden. Samen met Van Hogendorp kreeg Willem Frederik een idee. Als ze nu een keertje wat olie op het vuur gooiden? Allicht konden ze in het zuiden een orangistische beweging op de been brengen? De geallieerden zouden dan toch niets anders meer kunnen doen dan zijn wensen inwilligen? Daarop werden in verschillende Belgische steden pamfletten verspreid die de Belgen opriepen om hun voorkeur voor Oranje te uiten. Ambassadeur Clancarty viel haast van zijn stoel toen hij zo'n strooibiljet in handen kreeg. Hij riep zowel Van Hogendorp als Frederik Willem bij zich. De man die binnenkort 'soeverein vorst' zou

zijn, ging met hangende pootjes naar de Engelse ambassadeur om er deemoedig een uitbrander in ontvangst te nemen. Toen in maart 1814 Parijs werd bezet door de geallieerden, zetten de onderhandelingen zich even voort nabij de Franse hoofdstad. Willem Frederik kon zich niet bedwingen en ging erheen. Hij kwam er opdagen als een ongenode gast op een familiefeestje. Castlereagh kreeg het op de zenuwen van de ‘onredelijke’ Nederlander met zijn overdreven aanspraken, die niet in verhouding stonden met het politiek gewicht dat hij in de schaal kon leggen. De Hollandse onderhandelaar Anton Falck beschreef Willems positie als volgt:

Hoe Parijs toen was moet men met eigene ogen gezien hebben om zich er een begrip van te maken. Het wemelde en krioelde er niet alleen van militairen van alle talen, natieën en rangen, maar ook van Staatsbeambten van allerlei karakter en kleur, en onder dezen, evenals onder de talrijke Souvereinen, geene twee met precies dezelfde bedoelingen. [...] Een korte poos liet het zich aanzien alsof Zijn Hoogheid onverrigter zake naar den Haag zoude moeten terugkeeren. Wij werden van Pontius naar Pilatus verwezen, van Alexander naar Metternich, van Metternich naar Castlereagh.⁶

Het was met steun van deze laatste, maar ook dankzij eigen koppige vastberadenheid dat de Hollanders er uiteindelijk niet alleen in slaagden om gehoord te worden, maar ook nog eens om de beslissing te forceren. Het was Falck die daarvan de verdienste had. Heel ingenieus bedacht Falck een compromistekst die alle partijen tevredenstelde. een tekst die zou bekend worden als de Acht Artikelen. De vereniging tussen Noord en Zuid was beklonken. ‘Hadden bij het opstellen van de VIII Artikelen de Mogendheden het initiatief gehad, zo zoude er waarschijnlijk of te veel of te weinig bepaald zijn, en misschien wel beide’, zo concludeerde een laconieke Falck later. Nog verstandiger van Falck was dat hij toen de verdienste voor dit huzarenstukje niet heeft opgeëist, integendeel juist. ‘Welke ook de verdiensten van het

bedoelde staatsstuk mogen zijn, ik heb mij altijd zorgvuldig onthouden van er mij het minste of geringste op te laten voorstaan. Dat het uit eene Hollandse pen gevloeid was moest veel meer een diep geheim blijven.⁷ En zo gebeurde het dus dat de basisvoorwaarden van het toekomstige nieuwe land niet door de mogendheden maar door de belangrijkste stakeholder van het verhaal werden opgesteld.

In gezamenlijk overleg met de Grote Vier werd besloten de tekst geheim te houden, wat voor de toekomstige koning bovendien het grote voordeel met zich bracht dat hij bij later publicatie steeds kon zeggen dat hij slechts handelde volgens de richtlijnen die hem van buitenaf opgelegd waren en dus niet meer voor onderhandeling vatbaar konden worden gesteld. Willem Frederik wist namelijk toen al dat hij in het zuidelijk deel van zijn aanstaande rijk nog enkele flinke obstakels zou moeten overwinnen. Ook in zijn eigen achterban was er overigens kritiek te horen. Minister Roëll bijvoorbeeld was helemaal niet positief over de vereniging. Hij maakte zich grote zorgen over de grote economische verschillen en de godsdienstige aversie tussen de zuidelijke katholieken en de noordelijke protestanten.⁸ Willem wuifde de bezwaren weg. Ook Falck dacht dat het allemaal wel goed zou komen met wat hij persoonlijk had bestempeld als een 'union intime et complète'. Voor de koning was er in elk geval geen weg meer terug. De buit was dan ook niet gering. De koning kreeg vrijwel alle territoria van de vroegere Belgische departementen van het keizerrijk. Over Luxemburg verkreeg hij het hertogelijk gezag, alleen op voorwaarde dat het landje deel uitmaakte van de Duitse confederatie en Pruisen er de vestingstad Luxemburg met een sterk garnizoen mocht bemannen. Grote teleurstelling was dan weer dat hij zijn Nassause erflanden verloor. Geheel volgens de logica van machtsverhoudingen was het Castlereagh die de onderhandelingen in Brits voordeel beslechtte, ook al omdat de Engelsen aan de geldkraan zaten die toen heel Europa aan de gang hield. Willem had trouwens ook Russische steun gekregen, dit vanwege het aanstaande huwelijk van zijn oudste zoon met de zus van tsaar Alexander, Anna Paulowna.

In één beweging moest Oranje tegelijk wel Kaap de Goede Hoop

en een deel van Hollands Guyana afstaan aan de Britten, maar hij kreeg dan weer Nederlands-Indië (Java) terug. Dat laatste had een niet te onderschatten economisch belang voor zijn nieuwe koninkrijk. Voorwaarde was natuurlijk dat Willem ook over België zou regeren en de grens van België tegen Frankrijk met militaire versterkingen zou uitrusten, die hij dan ook nog eens voor de helft zelf moest betalen. Russische steun moest hij zelfs afkopen door de helft van de Russische oorlogsschuld van zes miljoen pond van Rusland over te nemen. Als hij zich aan deze voorwaarden had willen onttrekken, zou hij in geen geval Indonesië en de Kaap terug hebben gekregen. Een overeenkomst kon je de oprichting van het nieuwe staatje dus niet noemen, veeleer een gedwongen ruil. In juni 1814 kon Castlereagh het plan voor het nieuwe koninkrijk doen aanvaarden door de andere geallieerden. Er kwam dus een Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

Hoe grootmachten een nieuw land maken

Die fraaie naam was even nieuw als misleidend. De Nederlanden waren allesbehalve verenigd in de geesten van hun bewoners. Op religieus, taalkundig en politiek vlak koesterden Noord en Zuid heel andere gevoelens en opinies. De Zuidelijke Nederlanden en vooral het Franstalige gedeelte van België voelden zich veel meer verwant met Frankrijk, en in bepaalde opzichten zelfs met het politieke en filosofische gedachtegoed van Napoleon. Het zuiden was katholiek, het noorden protestants. Met een diepgeworteld wantrouwen waren de katholieken beducht voor de bemoeizucht en zieltjeswinnerij van de protestanten. Zelf keken die neer op de katholieken, die ze bekrompen en achterlijk vonden.⁹ Zelfs een gemengd huwelijk tussen mensen van verschillend geloof was in die tijd onmogelijk, tenzij de paus er in hoogsteigen persoon aan te pas kwam. Al die achterdocht hielp niet echt in een periode waarin religie en beleid nog nauw met elkaar verstrengeld waren.

Dat de Belgen op geen enkele manier waren gekend in de fusie,

was al evenmin een pluspunt. Een Belgische delegatie van overwegend adellijke notabelen van de Zuidelijke Nederlanden had zich nog even gemeld met het verzoek om weer te worden ingelijfd bij Oostenrijk. Maar wie maalde erom? Bij de grootmachten lag alvast niemand wakker van Belgische eisen, Castlereagh nog het minst. Geen greintje kennis had hij van de plaatselijke gevoeligheden, noch van de zeer bewogen geschiedenis van de Nederlanden. En eigenlijk kon hem dat ook totaal niet deren. Zonder veel plichtplegingen stelde hij de delegatie voor de keuze: ofwel fuseren met Holland, ofwel inlijving bij het ‘despotische’ Pruisen. In een brief van mei 1814 lezen we dat hij de zaak beklonken achtte als de mening werd gevraagd van ‘een evenredig aantal Hollandse en Belgische vertegenwoordigers; een stuk of drie [sic] zal wel volstaan. Hun plicht zal zijn om te bekijken hoe België het best kan ingekapseld worden [“incorporated” schrijft Castlereagh] in Holland.’¹⁰

Maar zelfs die geringe vorm van raadpleging was er voor Willem te veel aan. De ‘soeverein vorst’ had er dadelijk zo veel gevaar in gezien dat hij spoorlags naar Parijs was vertrokken, waar Castlereagh en de andere ministers van Buitenlandse Zaken van Rusland, Pruisen en Oostenrijk vergaderden. Volstrekt nutteloos was dat geconsulteer van de Belgen, zo kwam hij hun uitleggen. De Belgen zouden zich er wel voor hoeden om nog een beetje te gaan klagen, nu ze eindelijk uit hun onzekerheid verlost waren, aldus Oranje. Ze wisten toch goed wat ze aan hem hadden, of niet soms? Niemand nam er aanstoot aan dat Willem de belofte maakte dat ‘de katholieken tot iedere landsbetrekking benoembaar waren’. Een belofte aan een bevolking die voor 99 procent uit katholieken bestond en die eigenlijk tot de vanzelfsprekendheden had moeten behoren. Het was haast beledigend. Willem ging zover om de eventuele godsdienstige problemen weg te relativieren:

Ik mag hopen om enig persoonlijk vertrouwen te verdienen, men heeft er toch kennis van hoe ver ik als protestantse vorst gaan kan, dat is gebleken tijdens mijn verblijf in Fulda [Nassau-Oranje-Fulda was een vorstendom dat bestond tussen 1803 en

1806 en toen geleid werd door Willem], alwaar alles om zo te zeggen de roomse godsdienst toegedaan was, en waar nooit de minste aanstoot of tegenkanting is geweest.¹¹

Voor hem was het zonneklaar. Zijn trackrecord was onomstreden en dat moest een voldoende garantie bieden. Veel meer dan wat nutteloos gepraat tussen de vorst en enkelen van zijn onderdanen was het de persoonlijkheid van de vorst die de stabiliteit waarborgde. Typisch een willemiaanse gedachte was het. Zo dacht Willem, zo dachten klaarblijkelijk ook de ministers in Parijs. En klaar was Kees. Het was in de woorden van de liberale advocaat Jean-Baptiste Nothomb uit Luxemburg niets minder dan een ‘coup d’état permanent’ die werd ingezet, een permanente staatsgreep.

De Europese grootmachten vonden het allemaal best. Eigenlijk kwam overleg met Belgische afgevaardigden hun ook niet goed uit. Zonder twijfel zouden de Belgen moeilijk doen over de grenzen. Meer bepaald tussen Maas en Rijn lag die kwestie voor alle betrokkenen bijzonder gevoelig. Pietluttige detaillisten van secundair belang waren dus niet gewenst. De onderhandelaars maakten zich ervan af door te verklaren dat zij over het land beschikten ‘in het belang van het evenwicht van Europa en krachtens het recht van verovering, en er, tot de feitelijke voltrekking der vereeniging toe, het bestuur over opdroegen aan den Souvereinen Vorst’. De daartoe opgestelde proclamatie vertoonde enkele anomalieën die de hypocrisie verrieden waaraan de toenmalige verantwoordelijken zich bezondigden. In een eerdere tekst had men de hele bedoening aangekondigd met de woorden: ‘La Hollande recevra un accroissement de territoire.’ In augustus 1815 heette het dat men tot ‘l’agrandissement de la Belgique’ zou overgaan. Werd Holland uitgebreid, of België? Alle ondertekenaars wisten natuurlijk dat het Holland betrof. Maar het was een veeg teken dat men dit niet openlijk durfde te zeggen aan de nieuwe onderdanen uit het zuiden. Men wist dus drommels goed dat er hommeles van zou komen. Uiteindelijk zou men gewagen van een ‘réunion des Pays-Bas’, een hereniging. Wat iets anders is dan een



Jean Baptiste Nothomb (1805 - 1881) was afkomstig uit Luxemburg. Hij werd advocaat in Brussel en verzette zich tegen het bewind van koning Willem, onder meer als journalist bij de Brusselse krant *Le Courier des Pays-Bas*.

(Olieverfop doek, anoniem, ca. 1840, © KIK-IRPA)

eenmaking. Falck, de discrete architect van de Acht Artikelen, had in zijn eigen tekst duidelijk gesuggereerd dat Holland werd uitgebreid met België, maar tegenover Zuid-Nederlandse politici en notabelen bleef hij halsstarrig volhouden dat het omgekeerde geschied was: het was het zuiden dat vergroot werd door toevoeging van het noorden. Een fabeltje dat niemand beneden de grote rivieren meer dan een seconde lang heeft geloofd. Maar alles wat niet voor directe problemen zorgde, beschouwde men als zorgen voor morgen, tot op heden een constante in de politieke besluitvorming. De opsteller van de proclamatie, de Leidse minister Antoine Falck, bekende het binnenskamers aan een vriend: het zou 'te langdradig geweest zijn de Belgen te raadplegen'. We kunnen eraan toevoegen dat hetzelfde gold voor Holland zelf, waar men evenmin met enthousiasme de nieuwe realiteit van het Verenigd Koninkrijk zou beleven.¹²

Geen wonder dat vele Belgen zich een machteloze partner voelden die gedwongen werd tot een politiek huwelijk. Niet dat ze allemaal aan hetzelfde touw trokken of er een eensgezind verzet tegen de nieuwe staat opborrelde. Om te beginnen waren er geen 'Belgen', en kwam de tegenstand uit heel verschillende hoeken met uiteenlopende belangen. De eenmaking was een onnatuurlijke verbintenis 'met een ketterse macht, kloegen [klaagden] de klerikalen; met een door en door burgerlijke maatschappij, zo kloegen de edellieden; met lieden die drie modes ten achter zijn, zo gispten de Franstaligen', aldus de Nederlandse historicus Colenbrander, die daarmee goed schetst dat Willem en zijn bewind tegenwind zouden krijgen uit ongeveer alle mogelijke windrichtingen.¹³ Wie zich nog het meest verheugden op de vereniging, was het welvarendste gedeelte van de burgerij, de industriëlen, groothandelaars, bankiers en mijnuitbaters. Die waren vooral in het zuiden steeds talrijker, succesvoller en rijker geworden. Industriële productie was natuurlijk gebaat bij een grotere afzetmarkt (zij het veel minder groot dan de vroegere Franse afzetmarkt) en overzeese kolonies met rijke grondstoffen. Die had het koninkrijk zeker te bieden. Met deze categorie had de koning een stilzwijgend bondgenootschap en het is dan ook in deze kringen dat het latere

‘orangisme’ opgeld zou maken. Maar zelfs deze onderdanen raakten ontstemd omdat over de hoogste belangen van het land werd beslist zonder dat één Belg een echte stem in het kapittel had. Het economische bondgenootschap tussen vorst en industriëlen zou bovendien nog onder druk komen te staan vanwege de uiteenlopende economische belangen tussen Noord en Zuid. In het noorden domineerde de handel, in het zuiden de industrie. Amsterdam en Rotterdam concurreerden toen al met Antwerpen om het handelsverkeer in de haven. Ook inzake belastingen moest Willem een moeilijke spreadstand aangaan. In het noorden was het beter belastingen te innen op de consumptie, terwijl dat in het zuiden zwaar sneed in de koopkracht van de fabrieksarbeiders en zelfs van de middenklasse. Frustratie over te hoge belastingen zou dan ook meer en meer een rol spelen in de onvrede met het regime.

Willem moest behendig laveren tussen die tegenstrijdige belangen. Voor de hoge fiscaliteit bedacht hij een compensatie. Hij steunde volop het industrialisatieproces in het zuiden. Om tegemoet te komen aan de behoefte van de snelgroeiende industrie stichtte hij verschillende financiële instellingen, zoals de Generale Maatschappij, officieel toen bekend als de Algemeene Nederlandsche Maatschappij ter Begunstiging van de Volksvlijt. Een goede zaak voor de macro-economie, maar de koopkracht werd er niet beter van. De staat kon het geld bepaald niet laten rollen. Tot overmaat van ramp werd het nieuwe land door de mogendheden verplicht tot het oprichten van een eigen leger, en tot het onderhouden van talrijke vreemde troepen op zijn grondgebied. Een dure zaak in een land waar het economisch al niet bijster goed ging. Willem wilde uit twee landen een land smeden. Maar het ontbrak niet aan factoren om dat een aartsmoeilijke onderneming te maken. En dan was er nog het ouderwetse politieke model dat hij volgde. Het intellectuele en culturele klimaat had zich overal in Europa, maar zeker ook in België losgemaakt van een absolutistische monarchie, zelfs als ze verlicht was. Het was nog niet helemaal doorgedrongen tot grootmachten die het Verenigd Koninkrijk hadden klaargemaakt, en al helemaal niet tot Willem zelf.

Het Huis van Oranje werd in het zuiden dus als een vreemde eend in de bijt ervaren. Die tweespalt ontging de Britse soldaten niet die er gelegerd waren. Toen ze in 1814 in België kazerneerden, ontdekten ze dat hun functie er niet uitsluitend in bestond om de Franse grens te bewaken. Soldaat Thomas Morris van het drieënzeventigste linieregiment sloeg de spijker op de kop:

Ik ben ervan overtuigd dat het echte motief om Britse troepen in de Belgische steden te legeren erin bestaat om de plaatselijke bevolking rustig te houden tot de aanhechting van België bij Holland uitgevoerd is zoals de geallieerde grootmachten hebben beslist [...]. De onderneming kon alleen worden geklaard onder de bescherming van Britse bajonetten.¹⁴



In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden vormde het huidige België en Nederland van 1815 tot 1830 één staat onder koning Willem I.



Willem I (1772 - 1843), koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.
(olieverf op doek door Joseph Paelinck, 1819, Rijksmuseum, Amsterdam)



De Nederlandse kroonprins Willem (1792 - 1849), geportretteerd circa 1815.



Louis De Potter (1786 - 1859), bezieler van de Belgische opstand.
(olieverf op doek, Matilde Malenchini, Groeningemuseum, Brugge, © KIK-IRPA)



Het vertrek van de Luikse vrijwilligers onder leiding van Charles Rogier naar Brussel op 4 september 1830.
(olieverf op doek door Charles Soubre, 1878, Musée des Beaux Arts, Luik)